

Hur demokrati blev nationell identitet i Sverige

– en begreppshistorisk analys

Sveriges femhundraåriga historia som självständig stat firades den 6 juni 2023. Ett halvt millennium tidigare hade Gustav Vasa valts till Sveriges kung vid riksmötet i Strängnäs. Den 6 juni är sedan 1983 nationaldag i Sverige. Datumet hänvisar förutom till Gustav Vasa även till 1809 års regeringsform och därmed till principen om maktfördelning mellan monarken och riksdagen. Emellertid gick firandet av statens märkesår relativt obemärkt förbi i den svenska offentligheten. Detsamma gäller nationaldagen varje år. Det verkar som om både staten och nationen uppfattas som så självklara att det inte finns anledning till någon större uppmärksamhet.

Det är egentligen demokrati snarare än stat, monark eller konstitution som präglar den svenska nationella självbilden.¹ Dessutom har demokratins femhundraåriga rötter firats mycket tidigare än själva statens födelsedag. Detta skedde i samband med riksdagens minnesfest som ägde rum den 25–31 maj 1935, då firandet av riksdagens femhundraåriga historia också blev ett manifest för Sverige som en demokrati med rötter i riksmötet i Arboga år 1435 och i upprors-

-
1. Se Pasi Ihalainen, 'Towards a religion of popular sovereignty, democracy and equality. The Lutheran sermon as a nexus of traditional and modern discourses on political values and a collective identity', Kaius Sinnemäki et al. (eds.), *On the Legacy of Lutheranism in Finland. Societal Perspectives* (Helsinki 2019), s. 292–308, i synnerhet s. 303–304.

mannen Engelbrekt Engelbrektsson.² Ur detta perspektiv har demokratin en längre historia i Sverige än den självständiga staten. Denna syn gäller dock inte längre i dag. Demokratins genombrott associeras numera allmänt med införandet av den allmänna rösträtten. Det principiella beslutet om allmän och lika rösträtt för kvinnor och män fattades i Sverige i slutet av 1918, men för att träda i kraft, måste en ny riksdag bekräfta beslutet. Därför dröjde det till 1921 innan allmänna rösträtten tillämpades för första gången i Sverige. Det är också därför Sveriges etthundraåriga demokrati har firats i publikationer, utställningar och eveneman under åren 2018–2021.³

Demokratiforskningen som haft sin utgångspunkt i den hundraåriga allmänna rösträtten har främst fokuserat på utvecklingen och begränsandet av kvinnors politiska rättigheter, snarare än på empiriska analyser av hur begreppet demokrati har använts i politiska strider.⁴ Liksom i andra länder har demokratins historia i Sverige ofta utforskats utgående från en bred förståelse av begreppet demokrati, vilken kan innefatta olika politiska praktiker och processer som analytiskt tolkas som demokratiska. I denna belysning handlar demokrati inte bara om författningsfrågor utan också om växelverkan mellan makt-havarna och folket, identiteter, geo- och utrikespolitik, Sverige i världsekonomin, arbetsmarknad, folk- och ytterlighetsrörelser, utbildning, jämställdhetsdiskussion och massmedier. Även sådana teman som rättsstat, välfärd, deltagande, legitimitet och pluralism har sedan 1970-talet associerats med demokrati. Med så varierande synvinklar och lite hänsyn till historiska sätt att tala eller skriva om demokrati blir det dock svårt att systematiskt analysera demokratibegreppets förändring och dess betydelse för den politiska debatten genom tiderna.⁵

2. Karl Hildebrand & Eric Hallin (red.), *Riksdagens minnesfest 1935* (Stockholm 1936); se även Sven Tunberg, 'Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut', *Sveriges riksdag. Förra avdelningen, Band I* (Stockholm 1931), s. 54–55.

3. Se till exempel *Demokratin och grundbulten: del 1 av 4 ur antologin 100 år till* (Stockholm: Kommittén Demokratin 100 år, 2021).

4. Se Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red.), *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige* (Göteborg 2018); Annika Berg & Martin Ericsson, *Allmän rösträtt. Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg 2021); Eirinn Larsen, Ulla Manns & Ann-Catrin Östman, 'Gender-equality pioneering, or how three Nordic states celebrated 100 years of women's suffrage', *Scandinavian Journal of History* 47 (2022:5), s. 624–647.

5. Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Östberg (red.), *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (Helsingfors & Stock-

Men det finns också några studier som har en utpräglad begreppshistorisk utgångspunkt. Detta gäller i synnerhet forskning om begreppet ekonomisk demokrati och det tidiga 1900-talets vänsterradikalism.⁶ Man kan också hitta begreppshistoriska infallsvinklar i studier inom idéhistoria och politisk historia som exempelvis berör politiska partier och riksdagen.⁷

I den här uppsatsen undersöker vi hur begreppet demokrati har använts i Sverige före andra världskriget.⁸ Vi försöker därmed skapa en uppfattning om hur historiska aktörer själva tänkte om demokrati och vilka politiska syften de hade då de använde ordet. Vi visar att det var först på 1930-talet som demokratibegreppet blev grundstenen i definitionen av Sveriges politiska system och utgångspunkten för den nationella identitetens omformande. Detta skedde i en kontext av totalitära idéers frammarsch och demokratins kris i Europa. Vi visar också att vägen till värderandet av demokrati som någonting positivt var långt ifrån enkel eller friktionsfri. Vår begreppshistoriska analys visar, tvärtom, att demokrati alltid har varit ett omstritt begrepp.

Demokrati, en kombination av de grekiska orden folk (*δημος*) och styrelse (*-κρατία*)⁹, kan ses som en normativ styrelseform som innebär att alla myndiga människor är delaktiga. Att skriva demokratins historia

---

holm 2018). I denna antologi diskuterar Petri Karonen, Matti Roitto och Jari Ojala institutioner, normer och politisk kultur i sitt kapitel 'Politiska kulturer 1430–1930', s. 65–97. Begreppet demokrati nämns men analyseras inte.

6. Anna Friberg, *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939* (Stockholm 2012), s. 92–136; Anna Friberg, 'Ekonomisk demokrati', Jonas Hansson & Kristiina Savin (red.), *Svenska begreppshistorier. Från antropocen till åsiktskorridor* (Stockholm 2022), s. 51–62; Ilkka Kärrylä, *The Contested Relationship of Democracy and the Economy. Debates on economic and industrial democracy in Finland and Sweden, 1960s–1990s* (Helsinki 2019), s. 98–99; Karin Jonsson, *Fångna i begreppen? Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924* (Stockholm 2017); Josefin Hägglund, *Demokratins stridslinjer. Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923* (Huddinge 2023). Hägglund hänvisar till språkliga metoder men tillämpar dem inte.
7. Se till exempel Torbjörn Nilsson, 'Med historien som ledstjärna – Högern och demokratin, 1904–1940', *Scandia* 68 (2008:1), s. 77–107; Torbjörn Nilsson & Josefin Hägglund, *Tvåkammarriksdagen 1867–1970: 100 år av politik – 50 år av glömska* (Stockholm 2021), urn:nbn:se:sh:diva-46384
8. Studien ingår i forskningsprojektet Political Representation. Tensions between Parliament and the People from the Age of Revolutions to the 21st Century (345111), som finansieras av Finlands Akademi.
9. SAOB, "demokrati".

som begreppshistoria är inte alldeles lätt eftersom begreppet är över två-tusen år gammalt, men i en modern form är dess historia relativt kort. Medan den klassiska demokratin hade få anhängare utanför antikens demokratier före det sena 1800-talet, finns det nuförtiden få politiska rörelser, i synnerhet i västvärlden, som offentligt vågar ifrågasätta demokratin som politiskt system. Demokratins moderna popularitet både i det offentliga samtalet och i samhällsvetenskapliga analyser innebär också att begreppets innehåll har varit såväl spretigt som motsägelsefullt. Trots att det finns ett uttryckt starkt stöd för demokratin, råder ingen konsensus om vad demokrati innebär.

De positiva men mångtydiga associationer som begreppet har väckt har lett till att den moderna demokrati, som bygger på politisk representation i fria val med allmänna rösträtt, har både i forskningen och i vardagsspråket fått en längre historia än vad den faktiskt förtjänar. I Sverige, men också i många andra länder, har den nationella självbilden utformats kring demokrati. Som vi visar i den här begreppshistoriska uppsatsen skapades uppfattningen om Sveriges långa demokratiska tradition redan för cirka tvåhundra år sedan. Denna tanke spelade en viktig roll när den nyligen etablerade moderna demokratin i Europa var allvarligt hotad på 1930-talet. Det var då de föreställda gamla demokratiska rötterna i Sverige utnyttjades för att försvara den moderna demokratin i en kontext av demokratins internationella kris i skuggan av de totalitära ideologierna kommunism, nazism och fascism.

Vi tar avstamp i frihetstidens riksdagar där vi endast finner få hänvisningar till demokrati. Sedan diskuterar vi hur idén om den svenska demokratiska traditionen etablerades under det tidiga 1800-talet. Vi analyserar ytterligare hur tanken om en modern representativ demokrati växte fram mot slutet av 1800-talet och sedan nådde sin kulmen i striden över allmän rösträtt och en parlamentarisk regering under 1900-talets två första decennier. Vi avslutar vår analys vid slutet av 1930-talet då försvaret av det existerande politiska systemet fick ”demokrati” att framstå som en svensk nationell egenskap. Det innebär dock inte att man var ense om ordets ”rätta” innehåll och betydelse eller att man tyckte att demokratin inte borde utvecklas eller förändras.

Det klassiska demokratibegreppet och tanken om den urgamla svenska demokratin

I sin inflytelserika avhandling *Frihetstidens författning* (1915) beskrev statsvetaren Fredrik Lagerroth 1700-talets politiska system som ”demokratiskt” och ”parlamentariskt”.¹⁰ Hans bok utgör ett lysande exempel på hur demokratis förmodade rötter har använts för dagsaktuella politiska syften, eftersom han skrev den under den pågående striden om parlamentarism och demokrati i Sverige. Lagerroths tolkning har ofta citerats i senare historieforskning,¹¹ men i en begreppshistorisk analys måste man ifrågasätta hans tolkning av frihetstidens demokratiska karaktär. Frihetstidens politiska aktörer såg inte sig själva som demokrater och de uppfattade inte heller Sverige som ett demokratiskt land.¹²

Det finns ändå skäl att se användningen av ”demokrati” i 1700-talets Sverige som en lokal variant av den klassiska idén om demokrati, vilken bygger på en tanke om jämvikt mellan monarki, aristokrati och demokrati – en modell som ofta associerats med Aristoteles och hans idé om *monarchia mixta*, det vill säga blandad regering.¹³ Som Bo Lindberg har visat diskuterades redan på 1600-talet god och dålig demokrati i denna bemärkelse i svenska akademiska avhandlingar på latin.¹⁴ *Svenska Akademiens ordbok* ger ett tidigt exempel (1614) på demokrati som en ”styrelseform i hvilken makten hvilat hos folket”.¹⁵ Enligt Lindberg såg frihetstiden inte heller demokratis genombrott kvantitativt eller kvalitativt; snarare fortsatte diskursen om den blandade författningen, delvis också på svenska.¹⁶ Samma fenomen kan observeras i de flesta västeuropeiska länder: först under

---

10. Erik Lagerroth, *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia* (Stockholm 1915), s. 322, 326, 690, 711.

11. Se t.ex. Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772* (Helsingfors 2003).

12. Pasi Ihalainen, 'I vilken mån talades det om folksuveränitet och representativ demokrati på den svenska riksdagen 1771–1772?', *Historisk Tidskrift för Finland* 2008:2, s. 125–159; Pasi Ihalainen, *Agents of the People. Democracy and Popular Sovereignty in British and Swedish Parliamentary and Public Debates, 1734–1800* (Leiden 2010).

13. Se Nils Runeby, *Monarchia mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigare stormaktstiden* (Uppsala 1962).

14. Bo Lindberg, *Den antika skevheten. Politiska ord och begrepp i det tidig-moderna Sverige* (Stockholm 2006), s. 195, 203–206, 212–213.

15. SAOB, "demokrati".

16. Lindberg, *Den antika skevheten*, s. 209–210.

slutet av 1800-talet började man till exempel i Storbritannien omvärdera demokratin som någonting mer än ett element i en blandad regering.¹⁷

Tanken om den ideala balanserade statsformen med monarkiska, aristokratiska och demokratiska element uttrycktes exempelvis i adelsståndet 1751 då Eric Wrangel beskrev den svenska regeringsformen: ”[D]et är en ovedersäjelig sanning, at vårt nuvarande regeringssätt är sammansatt af de trenne allmänt bekante, nemligen Monarchie, Aristocratie och Democratie, emellan hvilka nödvändigt fordras en noga jämvigt [...]”¹⁸ Det som var viktigt för tanken om balans mellan dessa tre element i statsformen var att demokratin ensam skulle bli ”en anarchisk och hufvudlös democratie”.¹⁹ Mot slutet av frihetstiden befarade adelsmän att Sverige skulle förvandlas till en ren demokrati om exempelvis bönderna fick bestämma om utrikesärenden.²⁰ När mösspolitikern Fredrik Gyllensvahn definierade ständernas plenum som demokrati och deklarerade att ”iag blifver med min tancka altid bunden under en i vår lag grundad, så beskaffad democratie”, lovade hattpolitikern Carl Fredrik Pechlin att ”så länge uplyste Ständer vårda regeringssättet, så blifver här aldrig någon democratie”.²¹ Enligt friherre Gustaf Mauritz Posse var ”demokratiskt välde” någonting mot vilket den svenska friheten skulle försvaras.²² Allt detta var ganska typiskt för 1700-talets lärda debatt överallt i Europa.

Samtidigt hade några svenska historiker börjat idealisera vikingatiden som en era av ett urgammalt harmoniskt förhållande mellan

-
17. Robert Saunders, 'Democracy', David Craig & James Thompson (eds.), *The Languages of Politics in Modern British History* (Basingstoke 2013), s. 142–167; Henk te Velde, 'Democracy and the strange death of mixed government in the nineteenth century. Great Britain, France and the Netherlands', Jussi Kurunmäki et al. (eds.), *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History* (New York 2018), s. 42–64; Hugo Bonin, *At the sound of the new word spoken: Le mot démocratie en Grande-Bretagne, 1770–1920* (Rennes 2024).
  18. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll (ROA) 1751–52, 12.12.1751, s. 374. Alla riksdagsprotokoll som vi hänvisar till är hämtade ur Kungliga bibliotekets digitaliserade riksdagstryck. Se digitaliserat riksdagstryck för ståndsriksdagen 1521–1866, <https://riksdagstryck.kb.se/standsriksdagen.html> och digitaliserat riksdagstryck för tvåkammarriksdagen 1867–1970, <https://riksdagstryck.kb.se/tvakammarriksdagen.html>.
  19. Mattias Alexander von Ungern-Sternberg, ROA 1751–52, s. 354.
  20. Christer Horn, ROA 1769–70 2/1 (band/fil), 28.11.1769, s. 152.
  21. ROA 1769–70 2/1, 28.11.1769, s. 160, 173.
  22. ROA 1771–72 2/1, 24.2.1772, s. 268.

konungen och folket, den urgamla friheten.²³ Detta idealiserade tillstånd beskrevs även som en urgammal demokrati av Johan Hartman Eberhardt som 1769 hävdade att den katolska kyrkan och aristokratin hade ”undergräfwat [t] *Democratien* här i Riket”.²⁴ Under den gustavianska tiden i slutet av 1790-talet beskrev Adolf Modeer, sekreterare för Patriotiska sällskapet, landets statsskick under vikingatiden som ”Demokratiskt Monarkiskt” eftersom fria bönder hade varit delaktiga i styret.²⁵ Det mest radikala exemplet på tidiga hänvisningar till vikingatidens demokrati hittar vi hos C. A. Grevensmöhlen som i samband med debatten om 1809 års författningsreform såg den franska revolutionen som en förebild och argumenterade för en demokrati som var baserad på representation men inte uteslöt en monark som ”den förste medborgaren”. Enligt honom var vikingatiden grunden till den här typen av demokrati.²⁶

Det som förenar dessa tidiga exempel är kritiken mot aristokratin, demokratins viktigaste motbegrepp. Den förmodligen främsta lärda antiaristokraten i det tidiga 1800-talets Sverige var Erik Gustaf Geijer. Hans välkända skrift ”Feodalism och republikanism” (1818–1819) har bidragit mest till att etablera uppfattningen att Sverige (och Norden) inte bara hade en urgammal frihetstradition utan också att traditionen ursprungligen var demokratisk.²⁷ Enligt honom var ”den nordiska författningen” ännu i det elfte seklet ”rent demokratisk”.²⁸ Ännu viktigare, hävdade Geijer att minnena av denna författning hade ”om än dunkelt,

-
23. Se t.ex. Sverrir Jakobsson, 'Images of the north. Introduction', *Scandia* 75 (2009:2), s. 77–79; Gylfi Gunnlaugsson, 'Taming the barbarian. Literary representations of the Northern Antiquity', *Scandia* 75 (2009:2), s. 91–97.
  24. Citerat ur Peter Hallberg, *Ages of Liberty. Social Upheaval, History Writing, and the New Public Sphere in Sweden, 1740–1792* (Stockholm 2003), s. 188, 305.
  25. Anton Blanck, *Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur. En undersökning av den "götiska" poesiens allmänna och inhemska förutsättningar* (Stockholm 1911), s. 424.
  26. Carl August Grevensmöhlen, *Påminnelser och Tilläggningar vid några nyligen utkomna politiska skrifter* (Stockholm 1809), s. 14–15.
  27. Se Jussi Kurunmäki & Irène Herrmann, 'Birthplaces of democracy. The rhetoric of democratic tradition in Switzerland and Sweden', Jussi Kurunmäki et al. (eds.), *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History* (New York 2018), s. 88–112; Jussi Kurunmäki, 'The making of "Swedish democracy". Anti-aristocratic, royalist, reformist and exemplary', *Journal of Modern European History* 17 (2019:2), s. 147–160.
  28. Erik Gustaf Geijer, 'Feodalism och republikanism', i *Samlade skrifter* II (Stockholm 1874 [1818–1819]), s. 388.

dock så att man kan följa dem, bibehållit sig”.²⁹ Enligt honom var ingen monarkisk stat i Europa ”i sig så mycken demokrati som den svenska” tack vare att all makt härstammade från folket och det svenska folket hade kunnat frigöra sig från det aristokratiska styret.³⁰

Geijer var inte ensam om att idealisera den urgamla friheten under den nyromantiska vågen i början av 1800-talet, men han kombinerade retoriken kring den urgamla bondefriheten med ”demokrati” på ett sätt som kom att tjäna både konservativa och reformistiska syften. Själv var han inte någon anhängare av politiska reformer före det sena 1830-talet. Idén om en demokratisk tradition passade bra för ett försvar av *status quo*, vilket också delvis förklarar varför tankefiguren fick ett genomsåg. Till exempel försvarade den konservative publicisten J. A. Hazelius monarkens regeringsmakt gentemot ökande krav på riksdagens möjlighet att kontrollera regeringen genom att hävda att det svenska folket sedan urminnes tider var demokratiskt sinnat och älskade sin regering.³¹ I den reformsinnade liberala pressen användes tanken om den demokratiska traditionen som argument för att kritisera de gällande politiska och sociala förhållandena i landet.³² Men det hände också att hela tankefiguren förkastades, och då hävdade man att den gamla demokratin i verkligheten hade varit en aristokrati och att syftet var att försvara existerande maktförhållanden.³³ Geijer själv menade år 1840, det vill säga efter sitt berömda ”avfall” från ”historiska skolan” till ”liberalismen”, att de konservativa försvararna av politiska privilegier använde ”det demokratiska elementet” i den svenska traditionen som argument för att vägra reformer.³⁴

Den moderna demokratin tillkomst

Ur ett begreppshistoriskt perspektiv innebar den franska revolutionen inte något omedelbart genombrott för den moderna demokratin, även om revolutionens radikalaste fas innehöll en idealisering av ”repre-

29. Ibid., s. 294.

30. Ibid., s. 315.

31. Johan August Hazelius, *En af dagens frågor, eller: Huruvida en Minister-Styrelse, sådan den i Frankrike och England, är öfverenssämmande med Svenskt folklyne och Svensk Grundlag?* (Stockholm 1835), s. 2.

32. *Aftonbladet* 15.5.1835; *Aftonbladet* 30.11.1835.

33. *Aftonbladet* 11.12.1843.

34. Erik Gustaf Geijer, ’Representationsfrågan’, *Samlade skrifter* III (Stockholm 1874 [1840]), s. 274.

sentativ demokrati”³⁵. Inte heller var 1809 års regeringsform i Sverige någon ”demokratisk” reform, även om riksdagens konstitutionsutskott motiverade regeringsformen med att den skapade en balans mellan de monarkiska, aristokratiska och demokratiska makterna.³⁶

Demokrati blev emellertid under 1800-talet ett viktigt reformistiskt begrepp i Europa samt i Nord- och Sydamerika, även om det länge var utomparlamentariska radikaler som var anhängare av en ”representativ regering”, snarare än parlamentariker, som använde ordet.³⁷ Förändringen noterades även i svenska tidningar, som i debatter om politiska och sociala reformer förmedlade nyheter och artiklar om bland annat hur demokratisk eller icke-demokratisk den parlamentariska politiken i England eller den norska konstitutionen var.³⁸ Tidningar rapporterade också om Alexis de Tocquevilles syn på den amerikanska demokratin³⁹ och François Guizots kritik mot demokrati i allmänhet.⁴⁰ I Sverige, som var personalunion med Norge 1814–1905, blev i synnerhet ”den norska demokratin” en politisk tvistefråga. Många konservativa hävdade att det var massan som styrde i Norge vid en enkammarriksdag, medan liberalerna menade att Norge hade lyckats utveckla den gamla nordiska bondedemokratin till en modern demokrati.⁴¹

Debatterna om en representationsreform i den svenska riksdagen visar att frågan om allmänna val började definiera hur begreppet demokrati uppfattades, ett fenomen som vi även ser i andra västeuropeiska länder. Enligt en konservativ synpunkt skulle avskaffandet av

-
35. John Dunn, *Democracy. A History* (Boston 2005); Nadia Urbinati, *Representative Democracy. Principles and Genealogy* (Chicago 2006); Ruth Scurr, 'Varieties of democracy in the French Revolution', Joanna Innes & Mark Philp (eds.), *Re-Imagining Democracy in the Age of Revolutions: America, France, Britain, Ireland 1750–1850* (Oxford 2013), s. 57–68.
36. *Borgarståndets protokoll* (BG) 1809–1810 2, 14.9.1809.
37. Joanna Innes, Mark Philp & Robert Saunders, 'The rise of democratic discourse in the reform era. Britain in the 1830s and 40s', Joanna Innes, Mark Philp & Robert Saunders (eds.), *Re-Imagining Democracy in the Age of Revolutions. America, France, Britain, Ireland 1750–1850* (Oxford 2013); Joanna Innes & Mark Philp, "'Democracy' from book to life. The emergence of the term in active political debate, to 1848", Jussi Kurunmäki et al. (eds.), *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History* (New York 2018); Bonin, *At the sound of the new word spoken*.
38. *Aftonbladet* 29.3.1831; *Aftonbladet* 18.3.1832.
39. *Aftonbladet* 31.12.1836; *Sveriges Stats-Tidning* 30.1.1840.
40. *Aftonbladet* 11.11.1831.
41. Jan Christensen, *Bönder och herrar. Bondeståndet i 1840-talets liberala representationsdebatt. Exemplet Gustaf Hierta och J P Theorell* (Göteborg 1997), s. 31–38.

de politiska ständerna även leda till ”ett kullstörtande af den monarkiska principen”,⁴² medan liberaler kopplade ihop kravet på ståndsrepresentationens avskaffande med demokratisk utveckling. Demokrati uppfattades alltmer som ett begrepp som pekade mot framtiden, ett ”rörelsebegrepp” för att använda Reinhart Kosellecks terminologi.⁴³ Till exempel skrev Lars Johan Hiertas *Aftonbladet* 1844:

[U]tvecklingen av folkens politiska bildning och de i bredd därmed stigande anspråken på rättigheter, eller vad man kallar den demokratiska riktningen, icke i de forna grekiska och romerska republikernas, utan i nutidens mening, ständigt fortskrider med en kraft, som väl kan tillfälligt tillbakahållas, men icke för någon längre tid besegras, än mindre förstöras[.]⁴⁴

I linje med tanken om demokratins oundvikliga framsteg menade en riksdagsman i bondeståndet att ”det rationella och demokratiska skall alltmer göra sig gällande”.⁴⁵ Begreppet demokrati användes allt oftare i samband med och efter 1848 års revolutioner i Europa,⁴⁶ men det betyder inte att utvecklingen allmänt uppfattades som positiv. Till exempel förklarade en representant i bondeståndet att han ställde sig emot ”det demokratiska frasmakeriet”, ”rop om jemnlighetens ovedersäglighet” och ”demokratien såsom den enda [...] värdiga regeringsform[en]”.⁴⁷ Man menade också att de amerikanska och franska idéerna om en ”demokratisk republik” utmanade det monarkistiska tankesättet⁴⁸ och att Danmark 1849 hade ”handlöst ifrån enväldet kastat sig i Demokratiens armar”.⁴⁹ De revolutionära händelserna i Europa kopplade också ihop ”demokrati” och de nya ideologier som ofta uppfattades som orsak till dessa händelser. Enligt en talare i prästeståndet skulle allmänna val leda till ”den hvarje samhälle upplösande demokratien” och sedan till demokratins ”fosterbarn communism eller socialism”.⁵⁰

42. Mauritz Klingspor, ROA, 11.10.1834, s. 314.

43. Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* (Frankfurt am Main 1979), s. 300–348.

44. *Aftonbladet* 18.3.1844.

45. Anders Eriksson, Bondeståndets riksdagsprotokoll (BN) 1847–48 5/1, 9.6.1848, s. 163.

46. Se Innes & Philp, ”Democracy” from book to life, s. 29.

47. Lars Olsson, BN 1850–51 1/1, 14.12.1850, s. 212, 217.

48. Anders Medin, BN 1850–51 1/2, 18.12.1850, s. 405.

49. Nils Tersmeden, ROA 1850–51, 17.12.1850, s. 233.

50. Anders Jacob Broman, Prästeståndets protokoll (PR) 1/2, 17.12.1850, s. 285–286.

Den klassiska idén om demokrati som ett element bredvid monarken och aristokratin levde ändå kvar.⁵¹ I samband med 1866 års representationsreform, som slutligen avskaffade ståndsrepresentationen och därmed också adelsståndets formella politiska roll, var det fortfarande politiskt relevant att hänvisa till tredelningen monarki, aristokrati och demokrati. Visserligen talade man i så fall om aristokrati i en negativ bemärkelse. Men i den bemärkelsen var debatten ändå så ”modern” att man ofta hänvisade till demokrati som en framåtskridande kraft som människor antingen måste anpassa sig till eller som måste avväjas. Reformförslagets huvudman, justitiestatsministern Louis De Geer, motiverade sitt förslag genom att kombinera dessa två motsatta förhållningssätt.⁵² Tanken att demokratins framfart bara var en tidsfråga var så vanlig att en motståndare till reformförslaget använde den som huvudskäl i sitt argument att någon reform över huvud taget inte behövdes. Han menade att ”demokratien går fram, vår hjälp förutan, och behöfver icke understödjas”.⁵³ Det var dock mer vanligt att konstatera att man gillade både reformförslagets demokratiska karaktär och att det inte var radikalt.⁵⁴

Demokratiska framtidsvisioner och motståndet mot demokratin

Frågor om allmän rösträtt och representationens förhållande till regeringen samt sociala reformer blev de centrala omstridda ämnena mot slutet av 1800-talet. Adolf Hedins program för det kortlivade Nyliberala sällskapet från 1867 visade vägen då han i sina ”femton bref från en demokrat” argumenterade för en allmän kommunal rösträtt för män och för en parlamentarisk regering. Han lyfte även fram arbetarnas politiska rättigheter.⁵⁵ Två år senare, när den brittiska rösträtten återigen hade reformerats (1867), och allmän rösträtt för män introducerats vid tyska riksdagsval, konstaterade den liberale riksdagsmannen Per Siljeström att ”demokratiens timma är slagen för Europa” men också att den representativa författningen i Sverige var ”byggd på allt annat

51. T.ex. Petter Mårtensson, BN 1844–45 8/2, 10.3.1845, s. 66.

52. Louis De Geer, ROA 1862–63 3, 18.3.1863, s. 220.

53. Lars Vilhelm Hennen, BG 1865–66 1, 4.12.1865, s. 115.

54. Sigurd Ribbing, PR 1865–66 1, 4.12.1865, s. 178.

55. Adolf Hedin, 'Hvad folket venter af den nye representationen. Femton bref från en demokrat till svenska riksdagens medlemmar', Valfrid Spångberg (red.), *Adolf Hedin. Tal och skrifter* (Stockholm 1904 [1867]), s. 1–57.

än demokratisk grund”.⁵⁶ Vid den här tiden presenterades det första förslaget om allmän manlig rösträtt i andrakammarval.

På 1880-talet gick rösträttskampanjen i gång och då gjordes också den första riksdagsmotionen för allmän rösträtt för kvinnor.⁵⁷ Det dröjde emellertid ända till 1900-talet innan kvinnors allmänna och lika rösträtt inte längre kunde ignoreras som en självklar demokratifråga. De första föreningarna som förespråkade allmän rösträtt var vanligtvis ledda av liberaler men hade även socialdemokrater som medlemmar. Demokrati var inte det viktigaste begreppet i den tidiga kampanjen för rösträtt, trots att den inre kretsen av de radikala liberaler som var engagerade i föreningarna redan kallades ”demokrater”.⁵⁸ Begreppen folk och rättvisa var mer centrala som slagord än demokrati, även om idén om ett demokratiskt samhällsskick i viss mån utgjorde en bakgrund för dessa föreningar.⁵⁹

Mot slutet av seklet framställdes ”demokrati” inte sällan som en självständig aktör som banade sin egen väg mot framtiden. I manifestet för 1893 års folkriksdag, som var en av de stora demonstrationerna för rösträtten, frågade dess författare Hjalmar Branting retoriskt ”huruvida Sveriges folk skall lida vanäran att stå kanske på den tiden allra sist i Europa på nationernas marsch framåt mot de demokratiska samhällsmålen”.⁶⁰ Återigen var ”den norska demokratin” en förebild för svenska reformivrare, inte minst på grund av att kung Oscar II år 1884 hade fått ge vika och accepterat en parlamentarisk regering i grannlandet.⁶¹ Utvecklingen i Norge användes som en hotbild mot vilken de konservativa tidningarna i Sverige gärna positionerade sin förståelse

56. [Per Siljeström], ’Demokratien i Sverige’, *Framtiden. Tidskrift för fosterländsk odling*, Band 2 (1869), s. 873, 875.

57. David Bergström, *Den politiska rösträtten* (Stockholm 1890), s. 12–13; Torbjörn Vallinder, *I kamp för demokratin* (Stockholm 1962), s. 15–19; Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm 2005), s. 166.

58. Vallinder, *I kamp för demokratin*, s. 37, 48.

59. Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902* (Umeå 2007), s. 245–247.

60. Rolf Edberg (red.), *Demokratisk linje. Hjalmar Branting och Per Albin Hansson om demokratin* (Stockholm 1948), s. 26.

61. Bo Stråth, *Union och demokrati. De förenade rikena Sverige och Norge 1814–1905* (Nora 2005) s. 25; Uffe Jakobsen & Jussi Kurunmäki, ’The formation of Parliamentarism in the Nordic countries from the Napoleonic Wars to the First World War’, Pasi Ihalainen et al. (eds.), *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept* (New York 2016), s. 106–107.

av demokratin i Sverige.⁶² Den här typen av retorik tyder på att demokrati hade blivit ett till den graden oundgängligt begrepp att man inte längre kunde förneka dess relevans, utan man var tvungen att försöka ge sin egen tolkning av det.

Den politiskt och fackligt organiserade arbetarrörelsen blev ett mer eller mindre marxistiskt och klassmedvetet politiskt parti mot slutet av 1800-talet. Dess uppkomst är en viktig orsak till den växande användningen av begreppet demokrati under det sena 1800-talet. Även om jämlikhet och socialism verkar ha varit viktigare begrepp än demokrati i dess ”borgerliga” form för den organiserade arbetarrörelsen, gav dess tilltagande mobilisering både ”demokratins” motståndare och dess anhängare en anledning att attackera det nya partiet just i fråga om demokrati. Exempelvis anmälde det konservativa Fosterländska förbundet att dess uppgift var att bekämpa ”socialistisk och all annan samhällsupplösande agitation” och hävdade att landsbygdsbefolkningen utgjorde ”kärnan till en nationell demokrati”.⁶³ Den liberala reformisten Anton Nyström såg i stället ”den marxistiska socialismen” som ett hinder i parlamentarisk utveckling mot demokrati.⁶⁴ Resonemanget var inte helt obefogat, eftersom till exempel en sådan ledande socialdemokrat som Axel Danielson skrev i tidningen *Arbetet* att skillnaden mellan liberalerna och socialdemokraterna var en skillnad mellan demokrater och socialister.⁶⁵ Det politiska samarbete som hade tagit form i samband med reformföreningar mellan socialdemokrater och liberaler på 1880-talet fortsatte dock till parlamentarismens och den allmänna rösträttens genombrott år 1917–1918/21.

Striden om parlamentarism och demokrati

Det har nyligen blivit möjligt att fjärrläsa digitaliserade protokoll från riksdagen och observera allmänna trender i politiskt språkbruk. Demokratins första våg ända till första världskriget visualiseras i diagram 1 med fokus på antalet förekomster av ordet democrat*/demokrat* vid riksdagens båda kamrar under perioden 1830–1919. Begreppet ser ut att ha politiserats i riksdagen först i början av 1900-talet.

---

62. Se t.ex. *Svenska Dagbladet* 17.2.1886.

63. *Svenska Dagbladet* 1.11.1893.

64. *Aftonbladet* 26.2.1892.

65. *Arbetet* 16.1.1890.

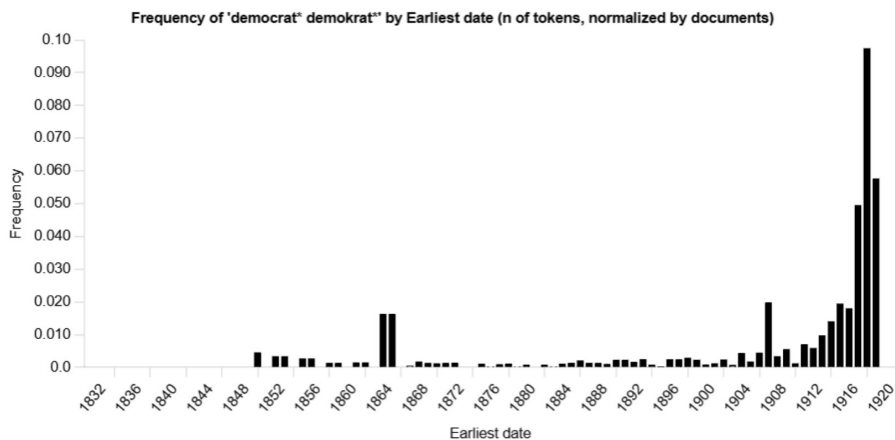

Diagram 1. Den relativa frekvensen av *democrat** och *demokrat** i svenska riksdagsprotokoll, 1830–1919. Källa: People & Parliament, ett jämförande gränssnitt för parlamentsdebatter från tio nordvästeuropeiska länder. Jyväskylä och Utrecht universitet, se <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/95451?locale-attribute=en>.

Striden om allmän rösträtt och en parlamentarisk regering under det tidiga 1900-talet aktualiserade ”demokrati” som det centrala politiska begrepp som vi känner igen i dag. Den konservativa professorn i statsvetenskap, Rudolf Kjellén, riktade sina ord till socialdemokraterna och liberalerna då han hävdade att den konstitutionella utvecklingen borde ske både i ”demokratiens” och i ”nationalitetens” tecken.⁶⁶ Statsministern Karl Staaff gjorde senare samma år den berömda distinktionen mellan ”folkmakt” och ”herremakt”.⁶⁷ Ett år senare menade Kjellén, en av ”den unga högerns” ledande figurer, i en kritisk ton att vänsterns reformkrav skulle leda till ”utjämning af gamla politiska rättigheter” och bana väg för ”demokratien”.⁶⁸

Valmanifest och partiprogram vittnar om ”demokratins” centrala plats i det politiska språket. Liberalerna talade i partiets valmanifest om ”det demokratiska framstegsarbetet”⁶⁹ och socialdemokraterna förut-

66. Rudolf Kjellén, AK 22.1.1906, 3:23.

67. Karl Staaff, AK 15.5.1906, 57:11.

68. FK 11.5.1907, 54:46.

69. Frisinnade landsföreningen 1905. Alla partiprogram och valmanifest som vi hänvisar till är hämtade ur Svensk Nationell Datatjänst, SND: <https://snd.gu.se/sv/vivill/>.

spådde en ”ljusare framtid i demokratiens och det sociala reformarbetets tecken”.⁷⁰ Partiet krävde i partiprogrammet en ”författningsrevision, som genomför ett fullt demokratiskt styrelsesätt”.⁷¹ Som ett bevis på demokratibegreppets betydelse menade högerpartiet i valmanifestet att högerregeringens reform år 1907, som ledde till allmän rösträtt för män i andra kammaren år 1909, var en reform som var ”hvilande på bred demokratisk grundval”.⁷² Detta övertygade dock ingen på den vänstra sidan av det politiska fältet. Partiledaren Hjalmar Branting frågade retoriskt i riksdagen: ”Tror herrarna verkligen på allvar, att en sådan vidunderlighet, som den 40-gradiga kommunala rösträttsskalan trots allt är, skall ha någon livskraft i ett demokratiskt tidevarv?”.⁷³ Partikamraten Värner Rydén konstaterade senare att ”den svenska demokratin” saknade representation i första kammaren.⁷⁴ Den allmänna uppfattningen var att demokratin var på frammarsch, vilket fick även Rudolf Kjellén att konstatera i riksdagen:

Min tro på demokratin är visserligen starkt blandad med tvivel på densamma. Jag vet väl, att den likt kunskapens träd är på både godt och ondt. Men jag tror, att, sedan vi planterat detta träd i trädgården, det ej står till att försöka hindra växten.⁷⁵

Medan högern bromsade, var allmän rösträtt och en parlamentarisk regering gemensamma mål för liberalerna och socialdemokraterna. Det fanns dock skillnader partierna emellan. Medan socialdemokraternas program från 1911 manade till en författningsrevision som skulle genomföra ”ett republikanskt och demokratiskt styrelsesätt”,⁷⁶ betydde demokrati för det liberala partiet i stor utsträckning en parlamentarisk regering grundad på majoritet i andra kammaren.

Som vår hänvisning till Fredrik Lagerroths avhandling *Frihetstidens författning* (1915) visade, handlade striden om parlamentarisk demokratisering på 1910-talet i hög grad om försök att beskriva den nationella politiska traditionen som demokratisk. Medan idén om den urgamla svenska demokratin under 1800-talet hade använts både för

---

70. SAP:s valupprop 1905.

71. SAP:s program 1905.

72. AVF:s valprogram 1908.

73. AK 10.5.1907, 52:119.

74. AK 11.5.1910, 44:73.

75. FK 15.5.1912, 36:56–57.

76. SAP:s program 1911.

och emot politiska reformer användes detta historiska argument nu betydligt mer i vänsterns retorik för parlamentarism och demokrati än i högerens sätt att förhindra en sådan utveckling.⁷⁷ Till exempel utmanade den socialdemokratiska professorn i nationalekonomi, Gustaf Steffen, det icke-parlamentariska ministeriet genom att tala om det svenska folkets ”kamp för sin urgamla frihet – i självstyrelsens och demokratiens tecken”.⁷⁸

Första världskriget var avgörande för demokratibegreppets transnationella spridning och omvandling. Medan den tyska krigspropagandan utmanade ”den västerländska demokratin” och, som det hette, dess dekadenta civilisation i den tyska *Volksgemeinschafts* och frihetens namn, strävade USA:s president Woodrow Wilson efter att ”trygga demokratin”.⁷⁹ Denna skillnad var viktig även i Sverige. Högern sympatiserade med den tyska monarkin och hade en kritisk attityd till parlamentarism och massdemokrati, medan socialdemokraterna ideologiskt orienterade sig mot den tyska socialdemokratin och utrikespolitiskt mot väst, samt krävde parlamentarisk demokrati.⁸⁰ Då högerens Karl Hildebrand exempelvis i riksdagen menade att ”den moderna demokratien [...] är dömd till döden” om den försökte följa alla opinionssvängningar,⁸¹ konstaterade liberalernas Mauritz Hellberg att ”demokratiens seger kommer förr eller senare, det är min livliga övertygelse”.⁸²

77. Pasi Ihalainen, 'The 18th-century traditions of representation in a new Age of Revolution', *Scandinavian Journal of History* 40 (2015:1), s. 70–96; Kurunmäki, 'The making of Swedish democracy', s. 155.

78. FK 18.2.1914, 22:7.

79. Marcus Llanque, *Demokratische Denken im Krieg. Die deutsche Debatte im Ersten Weltkrieg* (Berlin 2000); Jörn Leonhard, 'Another "Sonderweg"? The historical semantics of "Democracy" in Germany', Jussi Kurunmäki et al. (eds.), *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History* (New York 2018), s. 65–87, s. 78.

80. Pasi Ihalainen, *The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919* (Helsinki 2017); Pasi Ihalainen, 'Transnational constructors of parliamentary democracy in Swedish and Finnish constitutional controversies, 1917–19', *Scandinavian Journal of History* 43 (2018:2), s. 213–235; Pasi Ihalainen, 'Monarchists, Republicans, Revolutionaries: Criticism of Parliamentarism and the Reception of Anti-Parliamentarism among the Finnish and Swedish Left and Right, 1917–1919', Marie-Luise Recker & Andreas Schulz (Hrsg.), *Parlamentarismuskritik und Antiparlamentarismus in Europa* (Düsseldorf 2018), s. 291–304; Pasi Ihalainen, 'Internationalization and democratization interconnected. The Swedish and Finnish parliaments debating membership in the League of Nations', *Parliaments, Estates and Representation* 39 (2019:1), s. 11–31.

81. AK 27.2.1915, 28:28.

82. FK 3.6.1916, 82:18.

Demokratidiskursens internationella genombrott blev uppenbart efter februarirevolutionen i Ryssland, rösträttsreformens början i Storbritannien, USA:s intervention i världskriget och kejsar Vilhelms reformlöften på våren 1917. Den svenska vänstern (socialdemokraterna och liberalerna) presenterade demokratiseringen som en oundviklig transnationell process till vilken Sverige måste ansluta sig. Branting talade under våren 1917 i riksdagen om ”en islossning för demokratiens krafter på alla håll i världen”.⁸³ Hans parti hävdade i sitt valmanifest att ”krigsåren ha sett den ena staten efter den andra övergå till klart demokratiska styrelseformer” och frågade med hänvisning till framstegen som kvinnors rösträtt hade gjort i andra länder: ”Bränner det ej som en skam för vårt land att då hela Europa står som aldrig förr i det demokratiska genombrottets och frigörelsens tecken?”⁸⁴ Högern däremot ansåg att det politiska systemet redan var tillräckligt demokratiskt och krävde ytterligare fostran av medborgarna före rösträttens utvidgning.⁸⁵

Den parlamentariska demokratins seger?

Den prussiska monarkins sammanbrott i samband med förlusten i världskriget i november 1918 utgjorde den avgörande bakgrunden till rösträttens demokratisering i Sverige. Uppgörelsen om den allmänna och lika rösträtten gjordes i december 1918 på en extrainkallad riksdag, som egentligen skulle fatta beslut om någonting helt annat. Reformen behandlades som en reform av kommunal rösträtt. Riksdagens urtima karaktär innebar också att en ändring av grundlagen inte var möjlig, utan det krävdes två riksdagsbeslut med val emellan innan reformen var grundlagsenligt avgjord. Detta innebar att frågan om parlamentets demokratisering var retoriskt aktuell ända till januari 1921.

Det politiska läget i Europa och den därmed följande känslan av brådska var påtagliga när reformförslaget debatterades i riksdagens första kammare i slutet av november och i mitten av december 1918. På det retoriska planet fick debatten två motsatta former. Ledaren för förstakammarhögern, Ernst Trygger, ansåg att regeringen ”har sökt begagna sig av den orosstämning som händelserna i utlandet alstrat

---

83. AK 27.4.1917, 50:21–22.

84. SAP:s valmanifest 1917.

85. Ihalainen, *Springs of Democracy*, s. 150, 158.

jämväl i vårt land, för att genomföra en plötslig omstörtning av våra kommunala och politiska förhållanden”.⁸⁶ Enligt Trygger skulle reformen skapa ”en liberal-socialistisk, kanske en socialistisk majoritet” i riksdagen. Ännu värre för honom var att reformen skulle rubba tvåkammarsystemet och öppna fältet för dem ”som vilja med lagstiftningens hjälp genomföra en samhällsomstörtande demokratisering”.⁸⁷ För högern var demokratiseringen fortfarande ett skrämmande vänsterprojekt. Den liberale statsministern Nils Edén däremot betonade reformförslagets demokratiska karaktär och menade att händelserna på kontinenten hade lett till att tiden krävde en snabbare behandling av reformen.⁸⁸ Han lyfte fram kvinnors allmänna rösträtt och talade i allmänhet som om det fanns ”en svensk demokrati” som fungerade som en självständig aktör då han hävdade att regeringens reformprogram var ”det minsta, som svensk demokrati i denna stund kunde nöja sig med”.⁸⁹ Egentligen antydde statsministern att det skulle vara omöjligt att ”leda den demokratiska rörelsen” om högern förkastade regeringens förslag.⁹⁰

Socialdemokraternas Ernst Klefbeck uttryckte sig mer explicit om hotbilden då han konstaterade att ”ett bleklagt nej” till folkkrav kunde betyda att ”förstånd och sans” kanske inte skulle råda på samma sätt i fortsättningen.⁹¹ Vänstersocialisternas Fredrik Ström hänvisade till revolutionerna i Ryssland och i Tyskland och talade öppet om en ”socialistisk samhällsordning” och en ”fullständig demokrati”, med andra ord ”den socialistiska republiken”.⁹² I denna debatt var demokratin verkligen ett delande ideologiskt begrepp. I slutdebatten uttalade sig Edén särskilt om kvinnornas lika politiska rösträtt – ett tema som hade fått ökad vikt även i partimanifesten⁹³ – men hävdade, för att övertala högern, att hela uppgårelsen mitt i en transnationell förändring byggde på den svenska politiska traditionen. Enligt honom var det ”demokratiens egen mognad genom år och årtionden i svenska folkets innersta medvetande som nu hastigt fullbordas”.⁹⁴ Högerns Trygger hade fort-

---

86. Trygger, FK 26.11.1918, s. 9.

87. Ibid.

88. Edén, FK 26.11.1918, s. 12.

89. Edén, FK 26.11.1918, s. 14.

90. Ibid.

91. Klefbeck, FK 26.11.1918, 5:28.

92. Ström, FK 26.11.1918, 5:32–36.

93. Se t.ex. SAP:s valmanifest 1911.

94. Edén, FK 17.12.1918, 10:10.

farande en motsatt åsikt om saken. Han menade att ”demokratisering av vårt svenska samhälle” gick emot den rådande samhällsordningen, som enligt honom var ”en produkt av en månghundraårig utveckling och följaktligen icke utan stor fara kan plötsligt underkastas en genomgripande omgestaltning”.⁹⁵ Den förre statsministern Carl Swartz, som var den viktigaste ledamoten från högerpartiet bakom uppgörelsen, sammanfattade däremot läget genom att säga: ”Det låter icke förnekas, att tiden för en demokratisering av vårt samhällsskick har kommit.”⁹⁶

Även om det formella beslutet dröjde till januari 1921 fanns det många som tänkte att en ny epok hade börjat efter uppgörelsen. Exempelvis liberalernas Werner Bäckström talade om ”morgongryningen till det demokratiska genombrottet”.⁹⁷ Två dagar före det slutgiltiga beslutet fattades i januari 1921 konstaterade den liberala statsministern Nils Edén med hänvisning till kvinnors politiska rättigheter: ”Vi stå nu här i Sverige inför genomförande [sic] av en fullständig politisk demokrati, en demokrati, som i varje medborgares och medborgarinans hand lägger samma rätt att inverka på statens och kommunernas angelägenheter”.⁹⁸ Nu handlade demokrati om ett nytt politiskt system.

När man granskar hur begreppet demokrati användes under och direkt efter rösträttsreformen verkar det som om det bara var det liberala partiet som var tillfreds med den genomförda parlamentariska demokratiseringen. Socialdemokraterna såg reformen som ett nödvändigt steg mot en mer fullständig demokratisering av samhället; för vänstersocialisterna, som år 1921 bytte namn till kommunisterna, var den enbart ett uttryck för borgerlig demokrati och klassförtryck. Enligt högern och bondeförbundet var demokrati i grund och botten skadligt.

Några ledande socialdemokrater började, på samma sätt som socialdemokraterna i Tyskland, flytta fokus från den parlamentariska demokratin till en mer utvidgad förståelse av demokrati redan innan kampen för den allmänna rösträtten var formellt avgjord.⁹⁹ Till exempel hävdade Erik Palmstierna att ”ekonomisk demokrati” skulle stå i tur

---

95. Trygger, FK 17.12.1918, 10:15.

96. Swartz, FK 17.12.1918, 10:25.

97. AK 30.5, 1919, 59:18.

98. AK 24.1.1921, 7:20.

99. Se Friberg, *Demokrati bortom politiken*, s. 92–136; Kärrylä, *The Contested Relationship of Democracy*, s. 98–99. För tyska socialdemokraterna, se Ihalainen, *Springs of Democracy*, s. 355, 391, 400, 443.

efter genomförandet av ”politisk demokrati”.¹⁰⁰ Ernst Wigforss i sin tur menade att rösträttens fullständiga demokratisering hade skapat ett medel ”varigenom alla framtida förändringar inom samhällena, hur revolutionerande i sak de må vara, kunna försiggå på *fredlig* väg och under *lagliga* former”.¹⁰¹ I 1920 års valupprop krävde partiet att man skulle ”avskaffa privatkapitalisternas envælde inom industrin”.¹⁰² På det konstitutionella planet lyfte partiet fram kravet på avskaffandet av både monarkin och riksdagens första kammare. Det liberala partiet lyfte fram ”upplyst demokrati” i sitt samtida program, vilket kan tolkas som ett försök att med utbildning av folket erbjuda ett borgerligt alternativ till socialdemokraternas profilering i demokratins namn.¹⁰³

Socialdemokraternas öppning mot ”ekonomisk demokrati” var i linje med partiets socialistiska idétradition, men den handlade utan tvekan också om att svara på trycket från det socialistiska vänsterpartiet. I 1920 års valmanifest krävde vänsterpartiet en socialistisk rådsrepublik¹⁰⁴ och året därefter, nu under namnet Sveriges Kommunistiska Parti, ”rådssystemets verkliga demokrati”.¹⁰⁵ Det hävdades även att socialdemokraternas krav på ”industriell demokrati” bara var ett tecken på borgerliga klassintressen.¹⁰⁶ Proletariatets diktatur framställdes som ett nödvändigt steg mot ”den nya socialistiska proletära demokratin”, vars modell var ”Sovjet-Rysslands nuvarande författning”.¹⁰⁷

Symtomatiskt nog hade varken högerpartiet eller bondeförbundet fortfarande något att säga om demokrati i respektive partis valprogram i början av 1920-talet. I andra sammanhang var man dock tydligare. Högerens Trygger tolkade demokratisering som en inskränkning av auktoritet som äventyrade samhällsordningen,¹⁰⁸ medan Gösta Bagge lyfte fram ”ledareproblemets svårigheter” i Sveriges ”tvättäkta parlamentarisk-demokratiska regering”.¹⁰⁹ Det är dock värt att notera att historikern

100. Erik Palmstierna, 'Ekonomisk demokrati', *Tiden* (1919), s. 49.

101. Ernst Wigforss, 'Demokratiska problem. Strödda uppslag till en diskussion', *Tiden* (1920), s. 281.

102. SAP:s valupprop 1920.

103. Frisinnade valprogram 1920; Frisinnade landsföreningens partiprogram 1921.

104. SVP:s valmanifest 1920.

105. SKP:s program 1921.

106. SKP:s program 1921.

107. Karl Kilbom, AK 10.4.1924, 28:17.

108. Ernst Trygger, FK 22.6.1920, 70:58.

109. Gösta Bagge, 'Demos' hövdingar', *Svensk Tidskrift* (1920), s. 81.

Birger Lövgren i den konservativa *Svensk Tidskrift* argumenterade för en ”konservativ demokrati” (jfr den brittiska *Tory democracy*) som skulle förebygga de ytterligheter som presenterades i framstegets namn.¹¹⁰ Inför 1924 års riksdagsval var högerpartiet uttryckligen emot demokrati. Enligt valmanifestet betydde demokrati ”förstatligande av samhället” och skulle leda till ett republikanskt statsskick. Socialdemokraternas krav på industriell demokrati uppfattades som ”en övergångsform till socialiseringen”.¹¹¹ Bondeförbundet hade ingenting att säga om demokrati i sina program eller valmanifest under hela 1920-talet. Ordet ”folkstyre” förekom däremot i 1928 års valmanifest på ett sätt som är talande: ”Svenskt folkstyre måste [...] byggas på ordningens, lagens och rättens fasta grund. Mot alla försök att uppriva denna grundval skall jordbruksbefolkningen, vårt lands största folkklass, resa ett bestämt motstånd.”¹¹² Som Rolf Torstendahl har konstaterat använde många konservativa ordet ”folkstyre” då man ville erbjuda ett positivt alternativ till ”demokrati”.¹¹³ På samma sätt användes orden *Volksstaat* och *Volksherrschaft* i Weimarrepubliken för att ställa upp en tysknationell motsats till den västerländska demokratin.¹¹⁴

Även om man ofta ansåg att det fanns antingen för lite eller för mycket demokrati uppfattades Sverige allmänt som en demokrati både på hemmaplan och i internationella sammanhang. Sveriges internationella renommé stärktes av landets engagemang i Nationernas förbund. För Edéns liberal-socialdemokratiska regering som genomförde rösträttsreformen var integrationen med de västliga demokratierna ett sätt att stabilisera det nyvunna demokratiska systemet i landet.¹¹⁵ Branting i synnerhet var den pådrivande svenska politikern i denna fråga, men även högerens Trygger erkände att han såg Svenska Föreningen för Nationernas förbund som ”ett värdefullt demokratiskt inslag i hela Nationernas förbunds rörelsen” och som en motvikt till vänsterpolitiken – även om han inte ”håller [...] mycket på den s. k. demokratin”.¹¹⁶ För

---

110. Birger Lövgren, ’Konservativ demokrati’, *Svensk Tidskrift* (1920), s. 131.

111. Uttalanden av Högerpartiet inför valet 1924.

112. Bondeförbundets valbroschyr 1928.

113. Rolf Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism. Idébrytningar inom höger och bondepartierna 1918–1934* (Uppsala 1969), s. 98, 103.

114. Ihalainen, *Springs of Democracy*, s. 449, 486.

115. Se Ihalainen, ’Internationalization and democratization interconnected’.

116. Ernst Trygger, FK 14.2.1923, 10:46.

den svenska högern blev Sveriges samarbete med de västliga demokratierna under mellankrigstiden en viktig aspekt av att hantera både bolsjevismen och den tilltagande högeradikalismen i Europa.¹¹⁷

Demokratins kris och dess försvar

Högerns uppfattning om demokrati skulle dock förändras först på 1930-talet. Nedan presenterar vi en visualisering av demokratidebat- tens intensitet i tvåkammarriksdagen under mellankrigstiden, baserad på ordet demokrat*:'s relativa frekvenser i båda kamrarna:

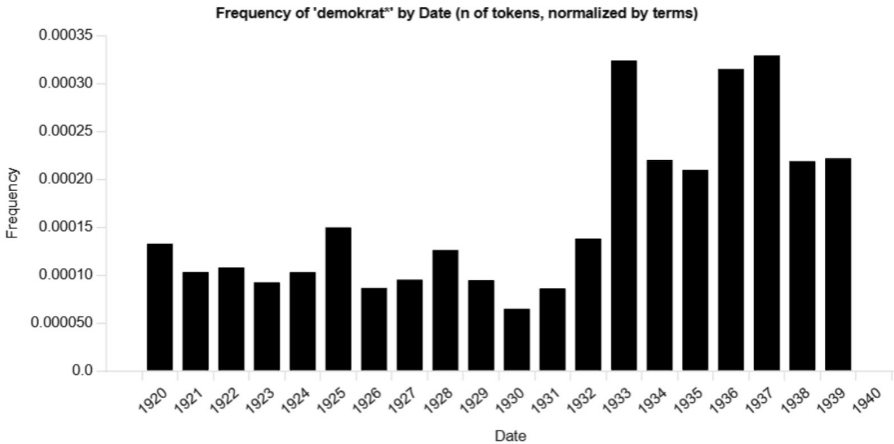

Diagram 2. Relativ frekvens av demokrat* och demokrati* i riksdagsprotokoll, 1920–1939. Källa: People & Parliament, Jyväskylä och Utrecht universitet.

De relativa frekvenserna pekar på en viktig förändring i demokrati- debattens intensitet runt år 1933.¹¹⁸

Statsvetaren Herbert Tingstens omfattande och teoretiskt ambitiösa avhandling *Demokratiens seger och kris* publicerades samma år som

117. Pasi Ihalainen & Jörn Leonhard, 'Non-socialist internationalisms before and after the First World War', Pasi Ihalainen & Antero Holmila (eds.), *Nationalism and Internationalism Intertwined. A History of Concepts beyond the Nation State* (New York 2022), s. 129–159, i synnerhet s. 150, 155.

118. Efter andra världskriget blev demokratidiskursen allt vanligare men nådde en helt ny nivå först på 1990-talet. Dessa perioder måste dock analyseras på sina egna villkor då alla ledamöter redan såg sig själva som demokrater.

Hitler grep makten i Tyskland.¹¹⁹ Trots detta handlade boken egentligen inte om Hitlers maktövertagande utan om vägen till demokratiska reformer i Europa och USA och den därefter följande allmänna känslan av att den parlamentariska demokratin var i kris. Man kan se Tingstens bok som en uppdatering av James Bryces bara runt tio år gamla verk *Modern Democracies*.¹²⁰ Medan Bryce hade kunnat förutse en någorlunda ljus framtid för demokratin, var detta inte längre möjligt för Tingsten. Angående utvecklingen i Tyskland skrev han att "[d]en demokratiska riktningen framstår ännu (hösten 1932) som den officiellt härskande, men den har kunnat bevara sitt välde blott genom diktaturens vapen". Han noterade dock att "demokratien synes någorlunda säkrad i de stater, som under en längre tid tillämpat dess metoder".¹²¹ Utvecklingen i Europa talade sitt tydliga språk: det nyvunna demokratiska styret kullkastades inte bara av Mussolini i Italien (1922) och av Hitler i Tyskland (1933), utan också redan på 1920-talet av militär och autokratiska ledare i Bulgarien (1923), Portugal (1926), Litauen (1926), Polen (1926) och Jugoslavien (1929). Av de europeiska stater som blev självständiga under eller strax efter första världskriget behöll endast Finland och Tjeckoslovakien sina demokratiska författningar under mellankrigstiden.¹²²

Demokratins kris var påfallande också i Sverige även om landet hade en jämförelsevis stabil parlamentarisk demokrati. Sverige hade inte en enda majoritetsregering mellan 1920 och 1936. Parlamentariskt svaga regeringar, som byggde på tillfälliga majoriteter i riksdagen, gav demokratins motståndare på högerkanten anledning till att kräva en stark ledare, medan kritikerna på den yttersta vänsterkanten stämpade demokratin som ett borgerligt spel vars syfte var att undångömma klassförtrycket. Den konservativa kritiken mot demokratins påstådda bristande kapacitet att skapa ett starkt politiskt ledarskap fick luft under vingarna i samband med fascisternas maktövertagande i Italien. *Svensk Tidskrift* hävdade, under redaktörskap av Gösta Bagge och Axel Boëthius, att "[d]et kan svårligen bestridas, att det i många länder, bland dem

---

119. Herbert Tingsten, *Demokratiens seger och kris. Vår egen tids historia 1880–1930* (Stockholm 1933).

120. James Bryce, *Modern Democracies I–II* (London 1921).

121. Tingsten, *Demokratiens seger och kris*, s. 20.

122. Giovanni Capoccia, *Defending Democracy. Reactions to Extremism in Interwar Europe* (Baltimore 2005), s. 6–9.

vårt eget, råder ett växande missnöje med det sätt, varpå parlamenten utöva dem åliggande skyldigheter”, och vidare att ”[d]et enda land, där man på allvar tagit itu med problemet om demokratins reorganisation, är Italien”.¹²³ Trots att artikeln handlade om läget i Italien och inte kan direkt tolkas som ett argument för fascismen i Sverige är det tydligt att det italienska fallet användes som ett exempel på demokratins oduglighet. De svenska Moskvatrogna kommunisterna riktade i sin tur ofta kritiken mot de närmaste politiska konkurrenterna på hemmaplan och hävdade att demokrati leder till socialdemokratisk regeringsmakt.¹²⁴

Det socialdemokratiska partiet ledde fyra minoritetsregeringar under 1920-talet, vilket visar att parlamentarisk demokrati med dess regeringslogik inte i sig var ifrågasatt inom partiet, även om det samtidigt ofta hävdades att demokratin inte kunde begränsas till en ”politisk demokrati”. Emellertid var det aktuella problemet demokratins kapacitet att skapa starkt ledarskap. Till exempel skrev socialdemokraten Rickard Lindström att ett ledarskapsproblem var ett faktum i dagens demokrati, samtidigt som han förnekade att fascismen eller kommunismen erbjöd en lösning på problemet. I stället argumenterade han för en demokrati som skulle basera sig på ”en smidig och klart saklig demokratisk förhandlingspolitik”.¹²⁵ Hans slutsats var ändå att den nya demokratin inte hade lyckats demokratisera och parlamentarisera de politiskt verksamma människorna.¹²⁶ Sex år senare var Lindström inne på samma spår då han talade i riksdagen efter att Hitler hade tagit makten i Tyskland. Han var oroad över det minskande stödet för det demokratiska systemet och menade att demokratins kraft låg i hur den fungerade i praktiken. Han menade att ”[f]olket stöder och ansluter sig till demokratiens system, när folket ser, att demokratiens system kan fungera, så att det löser folkets stora frågor”.¹²⁷ Det är värt att notera att det var ”folket” i stället för ”arbetarklassen” som han talade om. Den socialdemokratiska retoriken började framställa demokrati som hela folkets projekt.

Tidigare samma år hävdade liberalen Israel Holmgren i riksdagen att den politiska utvecklingen i Tyskland utgjorde ”en allvarlig fara för

---

123. *Svensk Tidskrift* vol. 14, 1924, s. 375.

124. Carl Winberg, FK 18.1.1922, 3:52.

125. Rickard Lindström, 'Demokrati och ledarskap', *Tiden* (1927), s. 393.

126. *Ibid.*

127. Lindström, FK 20.6.1933, 47:8.

svensk demokrati”.¹²⁸ Den liberala tidningen *Dagens Nyheter* skrev om ”demokratins kris” och poängterade att demokratins kollaps handlade om hur dåligt eller väl demokratin var förankrad i olika länder. Tidningen varnade för ”slagord”, ”rubriker” och ”propaganda”. I samma veva kritiserade den socialdemokraterna för ”klasspolitik”.¹²⁹ Men även om socialismen var ett viktigt mål för socialdemokraterna, och även om det fanns socialdemokrater som gjorde en koppling mellan ”socialism”, ”folkvälde” och ”demokrati” mot ”liberalism”,¹³⁰ var det mycket vanligare att argumentera för en bred konsensus om demokratin. Denna konsensus grundade sig på en tolkning av demokratins historiska betydelse för den svenska politiska traditionen. Partiledaren och statsministern Per Albin Hanssons förstamajtal 1933 är ett bra exempel på detta. Talets motto var nämligen hämtat från den urgamla landslagen och lydde: ”Land skall med lag byggas.” Hansson kopplade ihop den lagliga traditionen med ett behov att försvara demokratin. Enligt honom opererade ”demokratins öppna fiender” både inom arbetarklassen och borgarklassen: bolsjeviker och fascister, som ”[b]åda ha också osvenskheten gemensamt”.¹³¹ I sitt berömda filmtal samma år hävdade statsministern att ”[v]årt svenska folk är i grunden demokratiskt”.¹³²

Flera andra socialdemokrater var inne på samma tankegångar. Till exempel hade Allan Vougt redan 1931 konstaterat i riksdagen att han litade på ”Sveriges relativt höga demokratiska kultur” som skydd mot extremister från yttersta högern och vänstern¹³³ och Nils Andersson skrev i partitidskriften *Tiden* att ”där demokratin satts ur spelet, har den icke spelat någon mera långvarig roll”.¹³⁴ Han knöt ihop de nordiska länderna (med en viss tveksamhet angående Finland) och avslutade med att hävda att ”det vill nog till mycket innan de nordiska folkens stora massa skall förkasta den folkliga självstyrelsen, som vuxit fram under århundradens utveckling, och överlämna sig på nåd och onåd åt ett diktatoriskt välde”.¹³⁵

128. Holmgren, FK 18.2.1933, 13:37.

129. *Dagens Nyheter* 30.7.1933.

130. Valter Åman, ’Politiska och andra begrepp’, *Tiden* (1933), s. 610–611.

131. Per Albin Hansson, *Demokrati. Tal och uppsatser* (Stockholm 1935), s. 108.

132. *Ibid.*, s. 131.

133. Allan Vougt, AK 17.2.1931, 45:5.

134. Nils Andersson, ’Är demokratin i fara i de demokratiska länderna?’, *Tiden* (1933), s. 484.

135. *Ibid.*, s. 488.

Utöver idén om en historiskt förankrad demokrati präglades demokratiretoriken av tanken om en politisk kompromiss, inte minst efter att det socialdemokratiska partiet och bondeförbundet hade kommit överens om en socialdemokratisk regering i 1933 års ”kohandel”. Till exempel krävde vänstersocialisten Fredrik Ström, som lämnat det kommunistiska partiet för socialdemokraterna, ett samarbete mellan bönder och arbetare som skulle rädda demokratin i en situation där ”fjenderna till denna demokrati rusta sig till avgörande slag, till avgörande kamp”.¹³⁶ Georg Branting, son till Hjalmar Branting som tillhörde vänsterflygeln i det socialdemokratiska partiet, talade i riksdagens första kammare drygt en vecka efter att nazisterna hade bränt riksdagshuset i Tyskland om möjligheten i Sverige att skapa kompromisser och hänvisade till det svenska särdraget: ”Vår demokrati har djupa rötter, vårt folk är homogent sammansatt.” Oavsett den uttalade kompromissviljan var den här typen av retorik långt ifrån fri från uttryck som talade för konflikt snarare än kompromiss. Till exempel kritiserade Branting högern för dess konstanta ”junkermentalitet”.¹³⁷

Uttalanden både från den yttersta vänstern och från den yttersta högern var kritiska mot parlamentarisk demokrati. Till exempel hävdade Ture Nerman, som representerade socialistiska partiet, att den svenska demokratin var ”borgerlig demokrati” som skulle tjäna borgarklassens intresse och sedan följa Tysklands väg.¹³⁸ I stället argumenterade han för en ”socialistisk demokrati”.¹³⁹ Kommunisten Hilding Hagberg menade i sin tur att den riktiga demokratin var detsamma som den kommunism som genomförts i Sovjetunionen.¹⁴⁰

Högerns förhållande till demokratin varierade däremot stort under 1930-talet. Som Rolf Torstendahl har visat hävdade högerledaren Arvid Lindman att Hitlers maktövertagande var ett tecken på ”demokratiens sjukdomssymptom nere på den europeiska kontinenten”.¹⁴¹ Samma år spekulerades det i högerpartiets veckoblad kring möjligheten att ha en stark ledare som skulle basera sig på ”den svenska grunden” i stället

---

136. Fredrik Ström, FK 17.6.1933, 45:49.

137. Georg Branting, FK 8/3 1933, 18:29.

138. Ture Nerman, FK 10/6 1933, 42:7.

139. Ture Nerman, FK 7/1 1934, 3:45.

140. Hilding Hagberg, AK 17/1 1935, 4:83.

141. Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism*, s. 97.

för på den nuvarande svaga demokratin.¹⁴² Somliga högerpolitiker började ändå formulera en positiv syn på demokrati. Gösta Bagge, som tio år tidigare uttalat sig kritiskt om demokrati, förklarade sig vara en demokrat¹⁴³, medan högerpartiets riksdagsman Gustaf Svedman gjorde en koppling mellan ”konservativ politik” och ”demokrati” då han 1934 argumenterade mot beväpnade grupper i samhället. Enligt honom skulle vägen till ”den samlade folkkraft[en]” och ”folkfrihet och vår kultur” gå över ”en folkligt konservativ politik, en politik, som ärligt fasthåller vid demokratiens idé och princip under bestämd föresats och full frihet att bekämpa demokratiens utväxter och avarter”. Han hittade demokratiens legitimitet i historien och menade att ”[d]emokratien står mer än någon annan nutida styrelseform i samklang med svenskt folkkyrne och svensk historisk tradition”.¹⁴⁴ I linje med dessa högerröster i riksdagen skrev Sven Ulrich Palme i *Medborgaren* att ”demokrati” borde göras till ett nyckelbegrepp i partiprogrammet, fast inte som ett tomt ord utan i betydelsen av ett ”folkstyre”.¹⁴⁵ Demokrati höll på att omdefinieras som nationell identitet.

Sverige omdefinierat som demokratins föregångsland

Tolkningen som underströk demokratiens roll i den svenska och nordiska historien presenterades 1933 också vid Interparlamentariska unionens (IPU) konferens i Madrid, som ägde rum i skuggan av Hitlers övertagande av makten i Tyskland. Arthur Engberg, den svenske socialdemokratiska utbildningsministern, bidrog vid konferensen till narrativet om den urgamla nordiska demokratin med rötter i det tidiga 1800-talets konservativa historieskrivning och fick stöd i senare tiders statsvetenskap. Engberg glorifierade den unika svenska (eller nordiska) demokratin och presenterade de brittiska och svenska parlamentariska traditionerna som jämförbara. Han rapporterade om svenskarnas förberedelser för att fira ”vårt parlaments femte hundraårsjubileum, ett faktum som visar hur mycket självstyre – som engelsmännen säger – är kopplat till vår nations öde”.¹⁴⁶ Denna medvetna historiepolitiska

---

142. *Medborgaren* 1933:10, s. 360–361.

143. Gösta Bagge, FK 15.2.1933, 12:29.

144. Gustaf Svedman, AK 30/5 1934, 40:128.

145. *Medborgaren* 1934:3, s. 103–107.

146. Union interparlementaire, *Compte rendu de la XXIXe conférence tenue à Madrid du 4 au 10 octobre 1933* (Lausanne 1933), s. 599; för konstruktion av en nationell berättelse,

konstruktion av den svenska demokratiska parlamentariska modellen gjorde det möjligt för Engberg att ge råd om parlamentarisk praxis till nationer som kämpade med ”parlamentarismens kris”.¹⁴⁷

Det råder ingen tvekan om att det politiska läget i Europa uppfattades som allvarligt vid mitten av 1930-talet. Exempelvis täcktes förstasidan på *Dagens Nyheter* första nummer 1935 med en artikeln ”Europas demokratier i kampställning”.¹⁴⁸ Denna framväxande känsla av demokratins kris och hotet från totalitarismen utformade idén om Sverige som ett föredömligt demokratiskt land. Man kan säga att Stalins, Mussolinis och Hitlers roll i ”demokratiserandet” av Sverige var viktigt då man granskar saken ur ett retoriskt och begreppshistoriskt perspektiv. Det ideologiska och maktpolitiska trycket från de totalitära staterna samt utvecklingen i Europa i allmänhet skapade i Sverige en bred försvarsfront för de existerande politiska institutionerna, som nu allmänt tolkades som demokratiska. Man kan också säga att demokratins kris i Europa avdramatiserade demokratins kris i Sverige. Även om kritiken mot ”demokratien” eller striden om dess innehåll inte försvann, och även om fascismen, nationalsocialismen och kommunismen hade sina anhängare i Sverige, blev totalitarismens framsteg i Europa en vändpunkt då ”demokrati” tolkades som en nationell angelägenhet. Samtidigt beskrevs fascism, nazism och kommunism som utländska doktriner.¹⁴⁹

Två manifestationer som ägde rum 1935 var särskilt viktiga för etablerandet av denna uppfattning. Den ena och viktigare var riksdagens femhundraårsjubileum i slutet av maj och den andra var manifestationen för ”nordisk demokrati” som ordnades av de nordiska socialdemokratiska partierna i slutet av augusti. Riksdagens jubileum, som tog den av Engelbrekt ledda bonderesningen och ständermötet i Arboga år 1435 som riksdagens grundläggande startpunkt, blev en symbolisk vändpunkt i det svenska politiska livets diskursiva demokratisering. Vid riksdagens öppnande i januari 1935 talade andra kammarens social-

---

se också Jussi Kurunmäki, ”Nordic democracy” in 1935. On the Finnish and Swedish rhetoric of democracy’, Jussi Kurunmäki & Johan Strang (eds.), *Rhetorics of Nordic Democracy* (Helsinki 2010), s. 37–82.

147. IPU 1933, s. 600.

148. *Dagens Nyheter* 2.1.1935.

149. Kurunmäki, ”Nordic democracy” in 1935; ”The making of ”Swedish democracy””; se även, Stefan Olsson, *Den svenska högerns anpassning till demokratin* (Uppsala 2000).

demokratiska talman August Sävström om demokrati på ett sätt som kan tolkas som den nya politiska trosbekännelsen:

I en tid av stora politiska omvälvningar i världen gå vi här i Sverige att fira femhundraårsminnet av riksdagens tillvaro. Vi bekänna oss till demokratiens fria statskicks. Vår författning har framgått ur en självständig politisk utveckling på nationell grund. I det goda som därur kommit äro vi alla delaktiga. Det är vår förhoppning, att det svenska samhället, byggt på grundvalen av århundradens självstyrelse, även för framtiden skall bereda frihet och trygghet åt alla.¹⁵⁰

Enligt Sävström var den svenska demokratin av nationellt ursprung och denna nationella demokrati var det dominerande framtidsbegreppet. Statsminister Hansson kopplade också ihop det förflutna och framtiden på riksdagens jubileumsfest i slutet av maj, då han talade om ”svenska folkets urgamla självstyrelse” som nu beredde möjligheter för ”en fortsatt utveckling av vår demokratiska ordning”.¹⁵¹ Dessa uttalanden från den högsta politiska nivån betonade svenskarnas kollektiva, exceptionella, oavhängiga nationella erfarenheter och utformade narrativet som skulle dominera den svenska nationella självförståelsen ända till våra dagar. Denna tolkning etablerades i det omfattande verket *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning* som utgavs 1932–1938 enligt riksdagens beslut från 1926.

Den parlamentariska diskussion som följde riksdagens jubileum visar på en tydlig omdefiniering av demokratin även hos högern. Emanuel Björck, ledande publicist, förklarade att ”vi ha firat ett stort och vackert och imponerande jubileum, och vi hoppas, att demokratin är grundmurad i vårt land”. Han jämförde de svenska omständigheterna med situationen i Tyskland där den demokratiska författningen hade avskaffats inom några få år. Det tyska exemplet fick högermannen att resonera: ”Vill man hålla på demokratin får man icke tappa bort demokratiens nödvändiga förutsättning, och det är den medborgerliga friheten.” Enligt honom betydde demokrati ”fria medborgares fria samverkan för allmän välfärd”.¹⁵²

När de nordiska socialdemokratiska partierna några månader senare firade ”den nordiska demokratins dag” i Malmö var tanken om demokratins historiska förankring i Norden och den utifrån hotande

---

150. Sävström, AK 11.1.1935, 2:2.

151. Hildebrand & Hallin, *Riksdagens minnesfest 1935*, s. 68.

152. Björck, AK 1.6.1935, 38:78.

demokratins kris påfallande närvarande i festsalen. Enligt Hansson kunde den historiska nordiska demokratin bli en förebild för andra länder i kampen mot diktatur¹⁵³ – någonting som hade framhållits redan vid IPU-konferensen i Madrid 1933. I det här sammanhanget var det uppenbarligen mindre viktigt att diskutera hur den historiskt och regionalt förankrade ”nordiska demokratin” kunde fungera som förebild för länder som hade en helt annan politisk tradition. Det är emellertid uppenbart att denna retorik även utnyttjades för att främja socialdemokratisk politik. Den ”nordiska demokratin” passerade inte heller obemärkt i den borgerliga pressen, vilket också påvisar att striden om demokratibegreppets innebörd inte hade upphört även om demokrati nu ofta uppfattades som en nationell (och nordisk) egenskap. Den konservativa tidningen *Svenska Dagbladet* kommenterade ironiskt att festen bekräftade att socialdemokraterna hade räddat demokratin i Sverige och att socialdemokraternas profilering som demokratins försvarare klingade falskt så länge partiet motsatte sig en upprustning av Sveriges militär. Enligt tidningen var syftet med den socialdemokratiska profileringen att sprida socialism snarare än demokrati.¹⁵⁴ De kritiska kommentarerna var inte helt obefogade om man hade en antisocialistisk syn på demokrati. Till exempel skrevs det i det socialdemokratiska bladet *Frihet* att syftet med den nordiska demokratins dag var att främja socialism och att försvaret av demokrati skulle vara det första steget mot detta mål.¹⁵⁵

Under det ökade trycket mot demokrati speciellt från Nazityskland och den Kominternledda omorienteringen mot ”folkfront” var det mot slutet av 1930-talet få som argumenterade öppet emot ”demokrati”. Även sådana ironiska anmärkningar från vänsterhåll som exempelvis Carl Lindhagens kommentar om Sverige som ”ett bålverk för demokratin”¹⁵⁶ eller Georg Brantings tal om att det ”fria svenska samhället [...] har framställts som ett slags Lycksalighetens Ö”¹⁵⁷ blev snarare bekräftelser än ifrågasättanden av tanken att det fanns ett demokratiskt system i Sverige. Detsamma gäller även sådana höger-

---

153. *Fyra tal om nordisk demokrati* (Stockholm 1935), s. 11; se också Kurunmäki, ”Nordic democracy” in 1935”, s. 37.

154. *Svenska Dagbladet* 26.8.1935 och 27.8.1935.

155. *Frihet* 1935:16, s. 3.

156. Lindhagen, FK, 22/3 1935, 18:11.

157. Branting, FK, 9/6 1936, 40:32.

argument där det påpekades att socialdemokraterna talar festligt om demokrati men i vardagen håller på med sina ”socialistiska talesätt”.¹⁵⁸ Vi kan också notera att flera tunga namn bidrog till att etablera idén om att Sverige var en framgångsrik demokrati. Till exempel talade den socialdemokratiska socialministern Gustav Möller i riksdagen om ”demokratis blomningstid” i Sverige i jämförelse med andra länder¹⁵⁹ och statsvetaren Tingsten hyllade Sveriges pragmatiska och icke-retoriska parlamentariska kultur.¹⁶⁰ Ryktet om Sverige som en utomordentligt lyckad demokrati spreds också av författare såsom den amerikanske journalisten Marquis W. Childs¹⁶¹ och den till USA emigrerade tyske professorn Karl Loewenstein.¹⁶² Efter att ha läst Childs beskrivning av Sverige, som präglades av socialdemokratiska ideal snarare än av den svenska verkligheten, skickade president Roosevelt en amerikansk grupp för att utforska Sveriges modell för demokrati och reformkapitalism.¹⁶³ Svenskar som reproducerade dessa tankar var bland andra Gunnar Myrdal och Nils Herlitz.¹⁶⁴

Slutsatser

Idén om Sverige som ett demokratiskt land har en lång historia, men inte så lång som många av dess anhängare har framställt den som. Vår avsikt har inte varit att misskreditera återkommande hänvisningar till den urgamla svenska demokratin och den demokratiska traditionen, hur inadekvata de än skulle vara i en historisk betraktelse, utan snarare att se dem som viktiga och oundvikliga delar av den retoriska praktiken som skapade Sverige som ett ”demokratiskt land”. Som vi har visat har de bakåtblickande argumenten och de framåtriktade framställningarna om demokrati oftast använts för dagsaktuella syften och för att påverka

---

158. Björck, AK, 18/1 1936, 4:16.

159. Möller, FK, 1/6 1937, 38:53.

160. Herbert Tingsten, ”Nordisk demokrati”, *Nordens kalender* 9 (1938).

161. Marquis Childs, *Sweden. The Middle Way* (New Haven 1936).

162. Karl Loewenstein, ”Autocracy versus democracy in contemporary Europe, I”, *The American Political Science Review* 29 (1935), s. 571, 588.

163. Kiran Klaus Patel, ’How America discovered Sweden. Reinventing democracy during the 1930s’, Paul Nolte (ed.), *Transatlantic Democracy in the Twentieth Century* (Berlin 2016), s. 75–90.

164. Gunnar Myrdal, *Maintaining Democracy in Sweden – Two Articles by Gunnar Myrdal* (Stockholm 1939); Nils Herlitz, *Sweden. A Modern Democracy on Ancient Foundations* (Minneapolis 1939).

framtiden. Kampen om demokratins innehåll och värde innebär också återkommande retoriska omtolkningar av det förflutna.

Svenska staten har under de senaste åren firat hundraårsminnet av demokratins genombrott och blickat tillbaka på parlamentarismens och den allmänna rösträttens genomförande mellan 1918 och 1921. I den här uppsatsen har vi visat hur tanken om demokrati uppstod, kämpades för och emot och sedan kritiserades och försvarades under en längre tidsperiod – vi har historiserat begreppet demokrati. Utan några avsikter att nedvärdera institutionella reformers betydelse har vi velat lyfta fram demokratibegreppets flera genombrott under en period som täcker nästan 250 år. Vi har visat hur ”demokrati” blev en del av det svenska politiska språket vid 1700-talets mitt (vernakulariseringen av demokrati); hur idén om den urgamla svenska demokratin etablerades och kopplades till frågan om ståndsprivilegier, monarki och politisk representation mellan 1820- och 1840-talen (försvenskningen och politiseringen av demokrati); hur frågan om rösträttsreform, arbetarrörelsens framväxt och frågan om regeringsmakten utformade diskursen om parlamentarism och demokrati mot slutet av 1800-talet (parlamentariseringen av demokrati och idén om massdemokrati); hur kampen om parlamentarisk demokrati blev den mest centrala politiska frågan i början av 1900-talet (demokratiseringen av politisk representation och regeringsmakten); hur den nyvunna parlamentariska demokratin uppfattades vara i en kris (demokratins kris); och hur försvaret av demokrati under hotet från totalitära ideologier och stormakter befäste idén om Sverige som ett demokratiskt föregångsland (nationaliseringen av demokrati).

Det var först i den internationella kontexten på 1930-talet som europeiska kriserfarenheter och krisdiskurser ledde till en remarkabel omdefiniering av Sverige och den svenska politiska kulturen som helhet som demokratins förkämpe. Tidigare hade demokratin varit ett framtidsmål för vänstern medan högern hade förhållit sig skeptisk till demokrati baserad på allmän rösträtt eller hade hävdad att Sverige redan var ett demokratiskt land och att ytterligare reformer inte behövdes. Situationen förändrades i och med de totalitära rörelsernas – stalinismens och nationalsocialismens – samtida frammarsch i 1930-talets Europa. Beundran för diktaturerna var inte främmande hos den svenska yttersta vänstern eller högern heller, men reaktionen bland den mera moderata vänstern och högern blev avgörande. Både hos socialdemokraterna

och högern betraktade man de totalitära rörelserna som onationella, vilket nationaliserade den parlamentariska demokratin på ett nytt sätt i Sverige. Den svenska parlamentariska demokratin blev den gemensamma nämnaren och överlevnadsstrategin. Därmed blev demokratin så småningom ett centralt element i den svenska nationella identiteten – till den grad att denna nationella demokrati har projicerats tillbaka i historien, till tider då ingen allmän förståelse av ett demokratiskt Sverige ännu fanns.